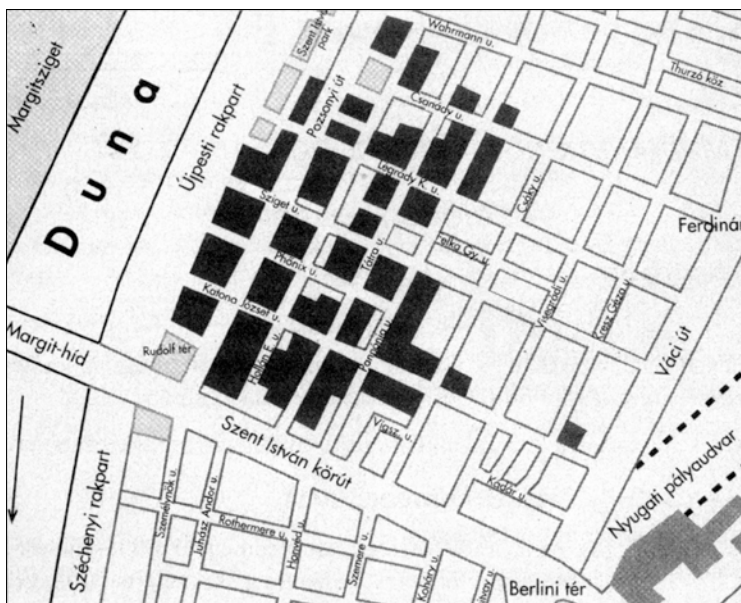

Ember Mária

Wallenberg Budapesten

Raoul Gustaf Wallenberg 1912-ben született Stockholmban. Tizenegy éves korában már egyedül utazott Törökországba a nagyapjához, Gustaf Wallenberghez, aki ott svéd követként szolgált. Középiskolai tanulmányait Stockholmban végezte. 1931-35 között An Arborgban a Michigani Egyetemen (USA) tanult építészetet. Mérnöki diplomáját az egyetem befejezése után azonnal hasznosítani próbálta egy stockholmi tervpályázaton. Beadványával elnyerte ugyan a második díjat, de elgondolásai nem valósultak meg. 1936-ban Dél-Afrikában próbált szerencsét. Tisztviselőként dolgozott Fokvárosban. Ezt követően Palesztinába utazott és a Holland Banknál volt alkalmazásban Haifán. Stockholmba visszatérve 1941 augusztusában lépett be a Mellaneuropeiska Handelsaktienbolagethoz, melynek külkereskedelmi igazgatójaként járt Svájcban, Franciaországban, Ausztriában, Németországban, s 1942-ben, majd 1943-ban Magyarországon. 1944. július 9-én érkezett Budapestre. 1945. január 17-én elvitték az oroszok.

Budapesti címek Wallenberg jelentéseiben¹

A nemzetközi gettó térképe

Raoul Wallenberg Stockholmba küldött jelentéseiben, leveleiben számos olyan budapesti címet találunk, amelyek napi munkája színterei voltak, itt állt az íróasztala, amoda naponta bejárt. Ugyanakkor e címek egymás utáni kimásolása képet ad egyre szélesedő tevékenységi köréről, és megsejteti velünk, mennyi mindenre kellett a „svéd diplomatának” figyelmet szentelnie.

Az 1944. augusztus 6-i jelentésből:

„A B-osztály személyzete jelenleg már eléri a 40 főt, részlegek szerint szerveződve: nyilvántartási részleg, pénztár, irattár, levelezési részleg, valamint szállítási és lakásrészleg – mindegyik hozzáértő vezető irányítása alatt áll.

Egy (a svéd követség épületével szomszédos) házban hatszobás lakást béreltünk.”²

Részlet Ember Mária Wallenberg Budapesten című könyvéből, megjelent 2000-ben, Budapesten, a Városháza gondozásában.

¹ E fejezet idézeteit Bajtay Péter „Emberirtás-embermentés” című, már idézett könyvéből merítettük. Ehhez kiegészítésül Lévai Jenő könyvéből:

„A „humanitárius osztály”, mely kezdettől fogva a Minerva utca 1/A alatt bonyolította le a félfogadás óriási munkáját, rövidesen kénytelen volt a Gyopár u. 10 számú házban is helyiséget bérelni, hogy állandóan növekvő munkáját elvégezhesse. E ház tulajdonosa azonban igen félt a nyilasoktól, s szerette volna, ha a svédek onnan minél előbb elköltöznek. Különböző módon zaklatólag lépett fel, s követelte, hogy legkésőbb esti 8 órakor mindenki hagyja el az épületet, stb. úgy, hogy szeptember elején a humanitárius osztály a Tigris u. 8. sz. házba helyezi hivatalát.” (I. m. 122. old.)

² „A félfogadás továbbra is a Minerva utca alatt kellett volna, hogy lebonyolódjék, s a Tigris utcában lett volna a kérelmek nyugodt feldolgozására alkalmas hivatal. Amint a védettek azonban tudomást szereztek arról a költözködésről, egyszerre megrohanták a Tigris utcát is. Ekkor aztán igyekeztek az ügyforgalmat innen megint elirányítani, s részben e célból is létesült a Jókai u. 1. sz. alatti iroda, ahol rövidesen összpontosult mindenek előtt a Schutz-Passok (menlevelek) kiszolgáltatása.” (I. m. 122. old.)

A szomszédos ház Bajtay Péter magyarázata szerint valószínűleg a (követség épületével lényegében egybeépült) Minerva utca 1/A-B szám alatti társasház.

„Valószínűleg szerdán vagy csütörtökön fogjuk tudni kiüríteni a bérházat a Pozsonyi út 3-ban, amelyik csillagos ház. A jelenlegi lakókhöz, illetve helyükre hasonló létszámban a követség oltalma alatt álló zsidókat költöztetünk be.” A Pozsonyi út 3. lett tehát az első svéd védett ház.

1944. szeptember 12.

„Az ügyfélfogadás továbbra is a Minerva utca 1/A-ban bonyolódik. (...) Az egész belső adminisztrációt a Tigris utca 8/A-ban végezzük, ez az épület teljesen az osztályé. A házban tíz szoba van és pince.”

1944. október 12.

„Külön részleget szerveztünk arra, hogy megkönnyítsük a védőútleveles zsidók árja házakba költözését. Itt dolgoznak többek között a Hitelbank igazgatói, Makai és Lányi³, Sixten von Bayer svéd állampolgár⁴, valamint néhány hölgy a felsőbb körökből⁵. A részleg irodájának négy szobája van.

A Vöröskereszttel együttműködve azon vagyunk, hogy kórházat nyissunk.

A finn követség helyiségeiben⁶ berendeztünk egy beszerzési részleget, amelynek a vezetését a zágrábi svéd konzul, Ekmark⁷ látja el. A részleg eddig 300 000 pengőt és 300 pár cipőt kapott és használt fel.”

Az első svéd védett ház: Pozsonyi út 3.

³ „Október 3-án alakult meg a követség „szociális gondozási osztálya” az Arany János u. 16. szám alatt. Wallenbergtól ennek vezetésére dr. Lányi József és dr. Makai Oszkár kaptak megbízást. Ennek az osztálynak eredeti feladata az volt, hogy a svéd védettek részére „árja” házakban és lakásokban lakásokat biztosítsanak. Később fontos szerepet játszott (...) a Pozsonyi úti „védett” házakba való beutalások megszervezésénél és a védett házak élelmiszerekkel való ellátásánál”. (I. m. 79. old.)

⁴ Sixten von Bayer lakcímmel és telefonszámmal szerepel Wallenberg telefonregiszterében és három alkalommal a találkozásait feljegyző zsebnaptárban.

⁵ „Néhány hölgy a felsőbb körökből”: nem tudjuk azonosítani, de például Nákó Erzsébet grófnőnél az Úri utca 15. sz. alatt vacsorázott mindjárt július 12-én este, Wenckheim Hetta grófnővel pedig 13-án este „bei v. B.” (talán Sixten von Bayernál).

⁶ A finn követség is szerepel Wallenberg telefonjegyzékében és zsebnaptárában. – A finn követségről a következők olvashatók Libik György, az ellenállás egyik résztvevője, Per Anger barátja és Wallenberg alkalmi sofőrje könyvében: „...a volt finn követség épületében, pár száz méterre a svéd követség gellérthegyi épületétől, egy külön szobát is kaptam. Finnországnak a háborúból való kiválása óta a svédek képviselték Magyarországon érdekeiket és a követség teljesen kiürített épületének ez a Kelenhegyi utcára nyíló különbejáratú szobája lett 1944 Karácsonyáig az én új lakóhelyem. (...) Karácsony másnapján ... a nyilasok a finn követség épületében lévő szobámban felfeszítették a szekrényt, ahol többek között anyám néhány utolsó ékszerét tartottam, két nehéz géppuska a szekrény tetejéről rájuk esett és eltörte a lábát az egyik túlbuzgó érdeklődő nyilasnak.” (Georg Libik: „Üzenet a lesiklásból”, Invandrarförlaget kiadó, Gotab, Stockholm, 1981, magyar és svéd nyelven, 51., illetve 59. old.)

⁷ Yngve Ekmark zágrábi svéd konzul bizonyára a hadi események miatt távozott Horvátországból és tartózkodott Budapesten. Az ő neve is olvasható Wallenberg említett noteszeiben. – Ekmark sem volt hivatásos diplomata, hanem a zágrábi Svéd Gyufagyár igazgatója. „Egyéb megbízásai mellett Ekmarkot kérték fel, hogy szervezzen egy külön részleget élelmiszerek, gyógyszerek és ruhaneműk vásárlása, szétosztása és raktározása céljából segélyakcióink részére. Ez a megbízás sokkal nagyobb volumenűre és jóval bonyolultabbra nőtte ki magát, mint kezdetben vártuk volna, és Ekmark tapasztalata, valamint gyakorlati tudása hasznos alkalmazásra talált. Sajnos a felvásárolt élelmiszer nagyobb részétől megfosztottak minket a nyilasok, amikor decemberben betörték a követségre. Ellenben novemberben minden nehézség ellenére jelentős mennyiséget lehetett kiosztani a szükségét szenvedők között.” (Per Anger, i. m. 57. old.)

1944. december 7.

„A Pozsonyi úton és környékén a követség számára harmincegy házat utaltak ki, ezen kívül a szintén a mi oltalmunkat élvező argentin és holland állampolgároknak⁸ egy-egy házat, illetve az utóbbiaknak egy házrészét.

Az elmúlt négy hét tapasztalatai alapján és a felmerülő akadályok áthidalása érdekében az irodákat decentralizálni kellett úgy, hogy egy iroda a védett területen belül van⁹, a többi pedig a város különböző részein¹⁰(...)

Járványügyi kórház, Wahrman u. 29. Egy ötlakásos, kibombázott ház. A házban pillanatnyilag svájci és pápai védettek¹¹ tartózkodnak, eltekintve az egyik lakástól, ahol három német altiszt lakik, együtt két munkaszolgálatossal. Már tíz nappal ezelőtt kértük a hatóságokat, hogy ezt az épületet ürítsék ki, ez azonban mind a mai napig nem történt meg. A fertőző betegségekben szenvedő betegek száma napról napra nő.(...)

Kórház a Táttra u. 14/16-ban. A kórházban most már 60 személyt tudunk elhelyezni. Tekintettel a betegek egyre növekvő számára, egy legalább 200 ágyas kórházra lenne szükség. Akadályt jelent, hogy a szakorvosok mozgásszabadságát korlátozzák, és ezért sürgős esetekben nem tudjuk őket igénybe venni.

Tájékoztató Iroda a Jókai és a Táttra utcában is van (...)

Egy véletlenül
fennmaradt irat
a kórházból

⁸ Lévai a következő házakat sorolja fel: „A svédek részére ez alkalommal (értsd: a Szálasi-kormány döntése alapján. – E. M.) a következő házak jutottak: Pozsonyi út 1., 3., 4., 5., 7., 10., 12., 14., 15-17., 22., Katona József u. 24., Légrády Károly u. (ma Balzac u.) 39., 48., (ide tulajdonképpen a svéd védelem alatt álló argentin védettek is jutottak), Légrády Károly u. 43. (ide jutottak a svéd védelem alatt álló holland védettek is).” I. m. 109. old. – Lévainál, folytatólag: „A kijelölt további tizenkilenc ház azonban nem állott teljes mértékben rendelkezésre.” E házak a következők voltak: Katona József u. 10/A, 14., 21., 23/A, 31., Pannónia u. 8., 15., 17/A, 36., Táttra u. 4., 5., 5/A, 6., 12/A, 14-16., 15/A, 15/B, Phönix u. (ma Wallenberg utca) 7.” I. m. 110. old.

⁹ „Egy iroda a védett területen belül van”: ez volt a Pozsonyi út 14 sz. alatt felállított „helyszíni lakásiroda” (Lévai, i. m. 109. old.)

¹⁰ „A város különböző részein”: Lévai könyvében: „Október közepén az Üllői útra került a Tigris utcából a humanitárius osztály. (...) Egyébként is a védettek kizárólag a pesti oldalon tartózkodhattak, s így féltő volt, hogy egy orosz előnyomulás (november elején már Kispest határában jártak. – E. M.) elvághatja a Budán működő követséget a védettektől Ez (...) eredményezte mindenekelőtt a humanitárius osztálynak az Üllői út 2-4. szám alatti elhelyezkedését, valamint a további „követségi” irodák sorozatos létesítését. Először a Jókai utca 1., majd a Személynök (ma Balassi Bálint) utca 21-23, azután az Arany János u. 16., végül a Révay utca 16. alatti követségi irodák, illetőleg tisztviselői házak létesültek. A védett tisztviselők egy kisebb része helyezkedett el még a Klotild utca (ma: Stollár Béla utca) 3/A sz. házban is a későbbiek folyamán, a Nyugatra távozott Tasnádi Nagy András képviselőházi elnök elhagyott nagy lakásában...” (I. m. 122-123. old.)

¹¹ Svájci budapesti követsége Charles (Carl) Lutz konzul bátor fellépésének köszönhetően nagyszámú üldözöttet védett, a pápai állam budapesti nunciátúrája pedig, Angelo Rotta bíboros és titkára, Agostino Verolino helyzetfelismerésének köszönhetően, ha korlátozott számban is, de adott ki menleveleket. – Hogy milyen ellentmondásosak értesüléseink, arra jó példa lehet, hogy „A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom kislexikona” című kiadvány, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987, mely a korábbi hasonló összeállításoknál sokkal bővebb és kevésbé szűk látókörű, Angelo Rotta címszó alatt közel 15 000 (!) pápai oltalomlevélről és 25 (!) vatikáni védettségű házról vél tudni, míg Charles Lutz svájci konzul nevét és az általa irányított mentőakciót meg sem említi. A Svéd Vöröskereszt által – Valdemar Langlet vezetése alatt – kiadott Schutz-Passok számát 2500-ra becsüli, Raoul Wallenberg neve mellől pedig mindenféle számbeli adat hiányzik (örülhettünk annak idején, hogy a neve – és missziójának objektivitásra törekvő leírása – egyáltalában benne van!).

1944. december 8.

„A zsidókat összegyűjtik egy központi gettóba, amelyben 69 000 zsidónak van hely, de valószínűleg többen lesznek ott¹², valamint egy nemzetközi gettóba¹³, ahol 17 000-nek van hely, de már most is vannak vagy 35 000-en, ebből 7 000-en a svéd házakban, 2 000-en a vöröskeresztes házakban és 23 000-en a svájci házakban. Naponta visznek el innen deportálási célból vagy éppen a központi gettóba ezernyi svájci és vatikáni védettet. A gettókban 4-12 zsidó lakik egy szobában, a legjobb viszonyok a svéd házakban uralkodnak” – írja jelentésében Wallenberg.

Nem szerepel a svéd Külügyminisztériumnak írt hivatalos beszámolóiban Raoul Wallenberg budapesti életének november hónapban igen fontossá vált színtere: a Józsefvárosi pályaudvar. Majd mindennap, amikor bevagonírozásokra került a sor, Wallenberg megjelent ott, hogy a vagonokból kimentse a svéd védettséggel rendelkező munkaszolgálatosokat, illetve azokat, akikre valamilyen módon rá lehetett fogni, hogy svéd menlevelük van. (Például „elértették”, „elírták” a nevüket, keresztnévük – azonos vezetéknevű esetén – nem Imre, hanem István, stb.¹⁴)

A Józsefvárosi pályaudvari „kijárásokról” fennmaradt egy fénykép, Veres Tamás felvétele, ezen Wallenberg háttal áll detektívek és katonatisztek gyűrűjében (a kép pedig úgy készült, hogy a tehetséges fiatal fotós eltakarta a gépet a sáljával).

Wallenberg noteszeiben ezek a címek csak ritkán fordulnak elő. Augusztus 4-e, péntek este nyolc órára be van írva: „Minerva u. 1/A”. Október 24-én, kedden reggel hétre: „Gyopár-u”, nyolcra „Tigris”, utána megint „Gyopár-u”, másnap reggel fél kilencre „Tigris”. December 17-én, vasárnap déli egykor: „Üllői-út”, szerdán délután ötre ugyancsak. Telefonjegyzékében saját neve mellett három telefonszám áll, ezek megfejtése ma már lehetetlen.

Raoul Wallenberg az Üllői úti irodában 1944. november 26-án
Veres Tamás felvétele

¹² A központi gettóban, nagyjából a Király utca – Károly király útja [ma: Károly körút] – Dohány utca – Nagyatádi Szabó [ma: Kertész] utca által határolt négyszögben, „négy kapuval a négy világtáj felé” (miként azt Szálasi Ferenc „nemzetvezető” oly poétikusan fogalmazta meg a gettót létre hozó parancsában, 1944. november 17-én), „eredetileg, mielőtt a gettósítás történt, ott körülbelül 20 000 ember lakott. Negyvenezer emberre méretezték a gettót a belügyminiszter szervei és a Zsidó Tanács közötti megbeszélések során. A Zsidó Tanács akkori megállapításai szerint ez a szám túlságosan magas volt, mindazonáltal, amikor a 40 000 embert behozták már, fokozatosan, gyors tempóban további tízezres csoportokat hoztak be, úgyhogy a végén a gettót érintő bombatámadások és sok minden egyéb baj folytán 69 000 ember maradt benn úgy összeszorulva, hogy valóságos Dante pokla volt a gettó.” (Domonkos Miksa tanúvallomásából. Karsai – Karsai: „A Szálasi per”, 605-606. old.)

¹³ „Nemzetközi gettó”-nak az újlipótvárosi védett házakat nevezték félhivatalosan.

¹⁴ Somlyó György, a neves költő, „Rámpa” című regényében leírt egy ilyen esetet, a saját esetét, s nemcsak a deportálástól való megmentőjének, hanem ezáltal élete megmentőjének tekinti Wallenbergét. (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.) – Az 1992-es budapesti Wallenberg-kiállítás emlékkönyvében ilyen és ehhez hasonló bejegyzések voltak olvashatók: „Örök hálával tartozom Wallenbergnek, aki a Józsefvárosi pályaudvaron megakadályozta, hogy elhurcoljanak három hónapos kislányommal együtt 1944. december 6-án. – Dr. P. Pálné.”